

УДК 338.2:330.322.12:330.55

Пишк Б. І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансового консалтингу та банківництва,
Університет банківської справи, Львів, Україна;
e-mail: pshykb1978@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7930-0791

Сидорчук А. А.

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна;
e-mail: a.sydorчук@wutn.edu.ua; ORCID ID: 0000-0003-0280-1285

Адамик М. С.

аспірант,
Університет банківської справи, Львів, Україна;
e-mail: adamyk1210@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2987-0969

Медуна Н. В.

аспірант,
Університет банківської справи, Львів, Україна;
e-mail: nmeduna@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5119-9855

Михалевич Р. М.

аспірант,
Університет банківської справи, Львів, Україна;
e-mail: mikhalevych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5530-9169

МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Заощадження населення є вагомим внутрішнім джерелом інвестиційного потенціалу держави, завдяки якому формується національний добробут розвинутих країн. Інвестиційний потенціал домогосподарства запропоновано розглядати з позицій їхніх можливостей здійснювати заощадження, схильності до ощадливості та намірів трансформувати неспоживчі ресурси в інвестиційні.

Проведений аналіз динаміки доходів і витрат, депозитів і внесків до недержавних пенсійних фондів населення України у 2010—2020 рр. дав змогу виявити обмеження у формуванні та ефективному використанні інвестиційного потенціалу домогосподарств: низький рівень оплати найманої праці та брак фінансових ресурсів у домогосподарств для формування їхнього інвестиційного потенціалу; збереження значних заощаджень домогосподарств поза межами фінансової системи; слабкий розвиток ринків цінних паперів і небанківських фінансових послуг, недостатній рівень охоплення ними населення; низький рівень довіри до фінансових інститутів; несформованість у населення ментальності інвестора вітчизняної економіки.

Розроблено підхід до стимулювання участі населення в інвестиційному процесі, який передбачає акумулювання домогосподарствами власних заощаджень на спеціальних рахунках, відкритих у банках із подальшим спрямуванням цих коштів в інвестиційні та інноваційні проекти, які реалізуються в тих галузях економіки, що мають стратегічне і пріоритетне значення для соціально-економічного розвитку національної економіки. Обґрунтовано механізм створення та функціонування Фонду компенсування інвестицій фізичних осіб, призначеного для відшкодування збитків, заподіяних професійними інвесторами. Для підвищення активності домогосподарств підтримувати соціальні проекти запропоновано заходи з популяризації ідеї створення ендавмент-фондів серед вітчизняних некомерційних організації та підвищення їхньої привабливості перед потенційними інвесторами і партнерами.

Сформульовано пріоритети державної політики активізації інвестиційного потенціалу домогосподарств в Україні: забезпечення умов для розширення інвестиційного потенціалу домогосподарств за рахунок зростання реальних доходів населення; розроблення комплексу

заходів для забезпечення гарантій для участі домогосподарств в інвестиційних процесах; створення ефективної системи залучення заощаджень домогосподарств в інвестиційну діяльність за допомогою широкого спектра надійних і зрозумілих для пересічного громадянина фінансових механізмів; підвищення рівня фінансової грамотності українців у контексті активного їх залучення до інвестиційних процесів на фінансовому ринку; відновлення довіри населення до національної валюти і діяльності фінансових посередників.

Ключові слова: домогосподарства, інвестиції, інвестиційний потенціал, заощадження, механізм трансформації заощаджень.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 3; бібл.: 12.

Pshyk B.

*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Financial Consulting and Banking Department,
Banking University, Lviv, Ukraine;
e-mail: pshykb1978@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7930-0791*

Sydorchuk A.

*Ph. D., Associate Professor,
West Ukrainian University, Ternopil, Ukraine;
e-mail: a.sydorchuk@wunu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0003-0280-1285*

Adamyk M.

*Ph. D. student,
Banking University, Lviv, Ukraine;
e-mail: adamyk1210@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2987-0969*

Meduna N.

*Ph. D. student,
Banking University, Lviv, Ukraine;
e-mail: nmeduna@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5119-9855*

Mykhalevych R.

*Ph. D. student,
Banking University, Lviv, Ukraine;
e-mail: mikhalevych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5530-9169*

MECHANISMS OF ACTIVATION OF HOUSEHOLD INVESTMENT POTENTIAL IN UKRAINE: MACROECONOMIC ASPECT

Abstract. The savings of the population are an important internal source of investment potential of the state, due to which the national welfare of developed countries is formed. It is suggested to consider the investment potential of a household from the standpoint of their ability to save, tendency to save and intentions to transform non-consumer resources into investments.

The analysis of the dynamics of income and expenses, deposits and contributions to private pension funds of the population of Ukraine in 2010—2020 allowed to identify limitations in the formation and effective use of investment potential of households: low wages and lack of financial resources for households to form their investment potential; preservation of significant savings of households outside the financial system; weak development of stock markets and non-bank financial services, insufficient level of coverage of the population; low level of trust in financial institutions; unformed mentality of investment in the domestic economy.

An approach to stimulating public participation in the investment process has been developed, which provides for households an accumulation of their own savings in special accounts opened with banks and then direct these funds to investment and innovation projects implemented in those sectors of the economy that are of strategic and social importance for economic development of the national economy. The mechanism of creation and functioning of the Fund of compensation of investments of physical persons intended for compensation of the losses caused by professional investors is proved.

To increase the activity of households to support social projects, measures are proposed to promote the idea of creating endowment funds among domestic non-profit organizations and increase their attractiveness to potential investors and partners.

The priorities of the state policy of activating the investment potential of households in Ukraine are formulated: providing conditions for expanding the investment potential of households through the growth of real incomes; development of a set of measures to provide guarantees for the participation of households in investment processes; creation of an effective system for attracting household savings to investment activities through a wide range of reliable and understandable for the average citizen financial mechanisms; increase of the level of financial literacy of Ukrainians in the context of their active involvement in investment processes in the financial market; restoring of public confidence in the national currency and the activities of financial intermediaries.

Keywords: households, investments, investment potential, savings, mechanism of savings transformation.

JEL Classification D14, E20, G23, R28

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 3; bibl.: 12.

Вступ. Забезпечення позитивної динаміки економічного зростання потребує активізації інвестиційних процесів, зосередження уваги на використанні насамперед внутрішніх можливостей країни щодо мобілізації наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів, створенні умов для їхнього ефективного використання. Як свідчить практика розвинених країн, одним із найбільш перспективних внутрішніх джерел інвестиційного потенціалу держави є заощадження населення, завдяки яким в економічно розвинутих країнах формується національний добробут. На жаль, питанням активізації інвестиційного потенціалу домогосподарств в Україні досі не приділяється належна увага з огляду на низку об'єктивних причин (зокрема висока частка споживчих витрат у бюджеті домогосподарств, низький рівень довіри до фінансового сектору, відсутність в Україні належного інвестиційного ринку, низький рівень фінансової грамотності та ін.), вплив яких зумовлює слабку інвестиційну активність домогосподарств за сучасних нестабільних умов економічного розвитку.

Відтак, зважаючи на вагому роль домогосподарств у процесах формування стійкої фінансової основи для забезпечення соціально-економічного розвитку України, необхідним в умовах сьогодення є формування на державному рівні комплексної політики у сфері активізації їхнього інвестиційного потенціалу. Адже поступовий розвиток національної економіки можливий тільки завдяки формуванню і раціональному використанню національних заощаджень та дієвих механізмів трансформації їх в інвестиції.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідженню процесів формування і використання інвестиційного потенціалу домогосподарств, а також посиленню його значущості для економічного розвитку України приділено чималу увагу в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців — Р. Аберже, Д. Брунена, П. Бялковські, З. Ватаманюка, В. Гейця, П. Герхарда, Т. Кізими, О. Ольшанської, А. Рамського, В. Тропіної, М. Савлука, С. Юрія та ін. Вони визначили сутнісні характеристики та складові, сформуvalи класифікацію чинників, джерела формування і використання інвестиційного потенціалу домогосподарств, розробили методологію його оцінювання. Однак інвестиційний потенціал домогосподарств слід розглядати в сучасних умовах крізь призму трансформації грошових заощаджень населення в інвестиції.

Таким чином, *метою* статті є розроблення дієвих механізмів активізації формування і використання інвестиційного потенціалу домогосподарств з огляду на посилення його значущості і ролі у процесах соціально-економічних перетворень.

Для досягнення поставленої мети використано низку *методів дослідження*, зокрема логічного узагальнення, статистичного аналізу, синтезу, формалізації.

Результати дослідження. Основою формування інвестиційного потенціалу домогосподарств є заощадження, тобто добровільне відкладення грошових коштів на деякий

час після задоволення своїх поточних потреб і сплати податків, адже, на думку окремих зарубіжних учених, заощадження трансформується в інвестиційний ресурс та є інвестиційним потенціалом за наявності правової та гарантійної забезпеченості пропозиції інвестиційних продуктів [1, с. 60; 2, с. 97].

Проте наявність у домогосподарства заощаджень є базовою, але не єдиною умовою формування інвестиційного потенціалу. Дуже часто заощадження формуються за рахунок фінансової економії, а саме шляхом відмови від розширення домогосподарствами обсягів споживання, оскільки зацікавлені в перетворенні простих заощаджень в інвестиційні ресурси. Такий потенціал є сформованим домогосподарствами у будь-якому разі, навіть за відсутності сприятливих умов і можливостей його реалізації шляхом вкладання у доступні та привабливі фінансові інструменти [3, с. 69].

Виходячи з цього, інвестиційний потенціал домогосподарства охоплює фінансові ресурси, які перебувають у розпорядженні домогосподарства і можуть авансуватись у фінансові інструменти, а також матеріальні (рухоме і нерухоме майно) і нематеріальні активи, які приносять йому дохід. У сукупності вони є потенційним об'єктом управління, формуючи при цьому дохідну базу функціонування домогосподарства і не впливають жодним чином на погіршення умов для забезпечення його споживчих потреб. Тому інвестиційний потенціал домогосподарства слід розглядати з позицій можливостей домогосподарств здійснювати заощадження, схильності до ощадливості та намірів трансформувати неспоживчі ресурси в інвестиційні [4, с. 156].

Виходячи з цього, відобразимо складові інвестиційного потенціалу домогосподарств у табл. 1.

Таблиця 1

Складові інвестиційного потенціалу домогосподарств

Складові інвестиційного потенціалу	Джерела формування
1. Неорганізовані заощадження (гроші поза фінансовою системою)	1.1. Кошти трудових мігрантів
	1.2. Грошові кошти, що обертаються у тіньовому секторі
	1.3. Грошові кошти і банківські метали на руках у людей, схильних до нагромадження
2. Організовані заощадження — розміщення коштів на фінансових ринках	2.1. Корпоративні і державні цінні папери
	2.2. Банківські депозити
	2.3. Поліси страхових компаній
	2.4. Внески до недержавних пенсійних фондів
	2.5. Зобов'язання інвестиційних фондів
	2.6. Зобов'язання кредитних спілок, довірчих товариств, інших фінансово-кредитних установ
	2.7. Банківські метали населення у фінансових установах
3. Майнові активи	3.1. Об'єкти рухомого і нерухомого майна, що не використовуються для споживчих потреб домогосподарств
	3.2. Об'єкти рухомого і нерухомого майна, що використовуються у власному бізнесі домогосподарств
4. Немайнові активи	Авторські права, роялті та інші об'єкти інтелектуальної власності, що приносять дохід домогосподарству

Примітка. Складено за [1—6]

Оскільки, як уже було зазначено, заощадження є основною складовою інвестиційного потенціалу домогосподарств, проведемо аналіз їхньої динаміки (табл. 2).

Так, попри більш ніж трьохкратне зростання обсягів сукупних доходів домогосподарств впродовж 2010–2020 рр. (з 1 101,2 до 3 972,4 млрд грн), щорічні заощадження населення зменшилися з початку аналізованого періоду (161,9 млрд грн у 2010

році) до від'ємного значення на початок 2021 року (-17 млрд грн), що свідчить про суттєве скорочення інвестиційного потенціалу вітчизняних домогосподарств. Натомість швидшими темпами щодо сукупних доходів змінювались обсяги витрат домогосподарств, які впродовж 2010 – 2020 років зросли з 939,3 до 3 989,4 млрд грн, у результаті чого суттєво знизилася частка заощаджень у доходах населення (з 14,7 до -0,42%).

Таблиця 2

Сукупні доходи, витрати і заощадження домогосподарств України у 2010—2020 рр.

Рік	Сукупні доходи населення		Витрати населення		Щорічні заощадження населення		Питома вага заощаджень у доходах, %
	млрд грн	темп приросту, %	млрд грн	темп приросту, %	млрд грн	темп приросту, %	
2010	1 101,2	-	939,3	-	161,9	-	14,7
2011	1 266,8	15,0	1 143,6	21,8	123,1	-24	9,7
2012	1 457,8	15,1	1 353,2	18,3	104,6	-15	7,2
2013	1 548,7	6,2	1 432,5	5,9	116,2	11,1	7,5
2014	1 516,8	-2,1	1 486,0	3,7	30,8	-73,5	2,0
2015	1 772,0	16,8	1 740,9	17,2	31,1	0,97	1,8
2016	2 051,3	15,8	2 038,7	17,1	12,6	-59,5	0,6
2017	2 652,1	29,3	2 621,4	28,6	30,7	143,7	1,2
2018	3 219,5	21,4	3 202,8	22,2	16,7	-45,6	0,5
2019	3 699,3	14,9	3 815,5	19,1	-116,2	-595,8	-6,1
2020	3 972,4	7,3	3 989,4	4,6	- 17,0	85,3	-0,42

Примітка. Розраховано за [7 – 8].

Ці зміни можна пояснити низкою причин, які склалися в окремі періоди часу, зокрема: низькими темпами зростання доходів населення та воєнно-політичною ситуацією у 2014—2015 рр., що призвело до вимушеного переселення, відновлення майна, лікування й реабілітації постраждалих унаслідок воєнного конфлікту на Сході країни; зростанням витрат на житлово-комунальні послуги починаючи з 2017 року; негативними соціально-економічними наслідками поширення коронавірусної пандемії COVID-19 починаючи з 2020 року. Загалом, така ситуація негативно впливає на схильність домогосподарств до заощадження і не дає змоги формувати їм власний інвестиційний потенціал.

Оскільки у структурі сукупних доходів домогосподарств домінує оплата праці, тому саме вона є індикатором, що визначає загальний життєвий рівень та ощадно-інвестиційну поведінку населення. В Україні станом на 01.01.2020 середня заробітна плата становила 397 євро, у той час у Польщі перебувала на рівні 1 114 євро, у Чехії – 1250 євро, у Румунії – 742 євро. Таким чином, Україна за рівнем середньої заробітної плати в декілька разів відстає від найменш розвинутих країн ЄС [9].

Вагому роль у процесах активізації інвестиційного потенціалу домогосподарств відіграє фінансовий сектор, активні дії якого спрямовані на акумуляцію фінансових ресурсів, і дають змогу ліквідувати невідповідності між потребами у кредитах та інвестиціях в економіку, з одного боку, і наявністю короткострокових грошових ресурсів — з другого. Найбільш популярною серед наявних форм організованих заощаджень є банківські депозити з огляду на низку їхніх переваг, що проявляються в можливості отримання фіксованого доходу та гарантованого відшкодування коштів у разі банкрутства банку за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Дані, наведені у *табл. 3*, засвідчують постійне зростання депозитів домогосподарств, що відбувалося під впливом макроекономічної ситуації у країні, змін валютного курсу гривні та рівня довіри населення до банківських установ. Загальний обсяг заощаджень домогосподарств України у формі банківських депозитів на початок 2021 року становив 762,8 млрд грн і зріс у 2,64 раза проти 2010 року (275,1 млрд грн).

Важливим індикатором інвестиційних можливостей домогосподарств є співвідношення між обсягами їхніх депозитів у національній та іноземній валютах. Якщо на початок 2010 року це співвідношення було практично на рівні 1:1, то 2020 року – майже 1,5:1, що є свідченням поступової диверсифікації заощаджень населення, викликаного очікуванням нових проявів фінансової нестабільності і кризових явищ в економіці країни.

Таблиця 3

**Показники, що характеризують депозити домогосподарств України
і внески до недержавних пенсійних фондів у 2010—2020 рр.**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяги залучених банками депозитів, млрд грн, у т. ч.:											
у нац. валюті	275,1	310,4	369,3	442,0	418,1	410,9	444,7	495,3	530,3	576,1	726,8
в іноз. валюті	142,9	160,5	186,8	257,8	200,9	198,8	209,6	252,4	289,4	339,2	433,4
Обсяги залучених банками депозитів терміном понад два роки, млрд грн	17,0	21,2	27,0	14,6	14,6	15,8	5,3	6,2	6,8	5,6	8,9
Обсяги залучених депозитів, кредитними спілками, млн грн	1945,0	1185,0	1287,5	1330,1	989,8	855,2	831,8	937,0	1045,7	1208,6	1098,0
Кількість яленів кредитних спілок, тис. осіб	79	48	45	40	32	27	41	22	18	21	17
Пенсійні внески від фізичних осіб, млн грн	40,9	50,8	58,8	66,7	71,6	80,5	92,4	124,5	172,3	222,9	300,1

Примітка. Розраховано за [10; 11].

Разом з тим слід звернути увагу на скорочення довгострокових депозитів домогосподарств у банках України, як в абсолютному вимірі (з 17 млрд грн у 2010 році до 8,9 млрд грн у 2020 році), так і відносному (із 6,2 до 1,2 % відповідно). Це свідчить про низький рівень довіри домогосподарств до банків, що не дає їм належним чином акумулювати інвестиційний потенціал населення.

Окрім банківських установ, вітчизняні домогосподарства можуть вкладати свої тимчасово вільні кошти й у небанківські фінансово-кредитні установи, зокрема кредитні спілки, які виступають альтернативним варіантом залучення заощаджень населення до інвестиційних процесів. Упродовж 2010—2020 років спостерігається зниження активності кредитних спілок у напрямі акумулювання інвестиційного потенціалу домогосподарств, про що свідчить скорочення обсягів залучених ними депозитів з 1 945 до 1 098 млн грн та чисельності вкладників — із 79 до 17 тис. осіб відповідно (див. *табл. 3*).

На нашу думку, основними чинниками, які стримують процеси формування ресурсної бази вітчизняних кредитних спілок за рахунок коштів домогосподарств, є: низький рівень довіри домогосподарств до функціонування цих установ; менша прозорість їхньої діяльності порівняно з банками; нестабільність курсу національної валюти, що призводить до впливу депозитів; падіння купівельної спроможності населення; брак упевненості у стабільності отримання майбутніх доходів; відсутність механізму гарантування вкладів членів кредитних спілок тощо.

Певну конкуренцію у сфері акумулювання інвестиційного потенціалу домогосподарств створюють банкам і кредитним спілкам недержавні пенсійні фонди (НПФ), діяльність яких ґрунтується на залученні пенсійних внесків від вкладників на тривалі терміни та їх подальшому вкладенні у фінансові активи з метою їх накопичення й захисту від інфляції, що створює відповідні можливості для інвестування. Попри те, що ці інституції лише 2005 року розпочали своє функціонування і поступово нарощують активи, їхня діяльність розвивається інтенсивними темпами, про що свідчить більш ніж семикратне зростання обсягів залучення пенсійних внесків від домогосподарств з 40,9 у 2010 р. до 300,1 млн грн у 2020 р.

Попри те, що НПФ відзначаються високим рівнем фінансової стійкості, що дає їм можливість підтримувати власну ліквідність, їхня діяльність поки що не відіграє визначальної ролі у формуванні інвестиційного потенціалу домогосподарств з огляду на мізерну частку у сфері залучення коштів громадян порівняно з банками і кредитними спілками. До найбільш суттєвих проблем, що стримують розвиток НПФ, слід віднести: недостатні податкові стимули для розвитку недержавного пенсійного забезпечення; дефіцит надійних фінансових інструментів для інвестування коштів пенсійних фондів та існування необґрунтованих обмежень щодо інвестування накопичених коштів; недостатня інформаційна прозорість діяльності НПФ та компаній, що їх обслуговують; низький рівень довіри до цих інститутів з боку домогосподарств.

Проведений аналіз показав, що із специфікою та діяльністю НПФ більшість громадян необізнані. З понад 20-мільйонного осіб працюючого населення до недержавних пенсійних фондів залучено менше ніж 2 %, тоді як у країнах із розвинутою ринковою економікою ці показники в десятки разів більші. Населення здебільшого є непоінформованим про концепцію пенсійної реформи в Україні та значення в ній системи недержавного пенсійного забезпечення, що гальмує подальший її розвиток.

Таким чином, можна визначити низку обмежень у формуванні та ефективному використанні інвестиційного потенціалу домогосподарств України: низький рівень оплати найманої праці, а відтак нестача фінансових ресурсів у домогосподарств для формування їхнього інвестиційного потенціалу; неоптимальна структура доходів, значні масштаби розшарування населення за рівнем поточних доходів; збереження значних заощаджень домогосподарств поза межами фінансової системи; слабкий розвиток ринків цінних паперів та небанківських фінансових установ; недостатній рівень охоплення населення послугами фінансового сектору; низький рівень довіри населення до фінансових інститутів; несформованість у населення ментальності інвестора вітчизняної економіки, брак мотивації до інвестування.

Проведений аналіз показав, що в ході формування і використання інвестиційного потенціалу домогосподарств виникає низка проблем, а саме: проблеми трансформації заощаджень, які перебувають у неорганізованих формах, у реальні джерела інвестицій;

проблеми ефективного їх використання; проблеми щодо створення сприятливих умов для формування заощаджень домогосподарствами та їх використання в інвестиційному процесі.

Необхідною умовою для розв'язання зазначених вище проблем і стимулювання розвитку економіки України є наявність довгострокових інвестиційних ресурсів. Зважаючи на те, що кошти домогосподарств є основним з основних джерел інвестицій у розвинутих країнах, однією з тенденцій є зростання частки інвестиційного потенціалу домогосподарств, спрямованої на цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку. Звідси випливає, що держава повинна здійснювати цілеспрямовану політику, спрямовану на те, щоби вільні кошти домогосподарств стали реальним інвестиційним ресурсом, а це передбачає виконання низки важливих умов — наявність фінансової спроможності домогосподарств формувати власний інвестиційний потенціал, а також їхнє бажання і готовність здійснювати інвестиції.

Одним із механізмів, який спрямований на активізацію інвестиційного потенціалу домогосподарств, є пропонуванний нами підхід до стимулювання участі населення в інвестиційному процесі шляхом зберігання власних заощаджень на цільових інвестиційних рахунках (рис.).

Рис. Механізми стимулювання участі населення в інвестиційному процесі шляхом зберігання власних заощаджень на цільових інвестиційних рахунках

Примітка: Авторська розробка.

Він передбачає акумулювання домогосподарствами власних заощаджень на спеціальних рахунках, відкритих у банках із подальшим спрямуванням цих коштів в інвестиційні та інноваційні проекти, які реалізуються в тих галузях економіки, що мають стратегічне і пріоритетне значення для соціально-економічного розвитку національної економіки. Послідовність реалізації пропонованого нами підходу є такою.

1. Міністерству фінансів спільно з НБУ слід розробити відповідне положення, яке б чітко регламентувало умови та порядок залучення коштів громадян на цільові інвестиційні рахунки, а також їх повернення і сплати доходу за ними. Цільові інвестиційні рахунки ми розглядаємо як спеціальні, відкриті галузевими міністерствами та відомствами в

уповноважених банках рахунки, на які залучають кошти домогосподарств із суто цільовим призначенням використання цих коштів — подальшим спрямуванням у конкретні інвестиційні та інноваційні проєкти.

2. Визначити конкретні уповноважені банки, які здійснюватимуть відкриття та обслуговування таких рахунків для відповідних інвестиційних проєктів.

3. Внести до Податкового кодексу України зміни, які б стимулювали домогосподарства до участі в таких операціях шляхом застосування пільгового оподаткування доходів домогосподарств, які вносять і зберігають кошти на цих рахунках. Крім того, слід внести відповідні зміни в чинне законодавство щодо пільгового кредитування таких громадян та надання їм безплатної консалтингової підтримки з питань заснування і ведення власного бізнесу.

4. Передбачити можливість відшкодування вкладникам повної суми депозиту за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) у разі банкрутства банку, що потребує внесення відповідних змін до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Для усіх учасників цього процесу переваги є очевидними: для *домогосподарств* — отримання доходів за цільовими депозитами і пільг в оподаткуванні своїх доходів; для *підприємств* — отримання фінансової підтримки для розвитку або запуску виробництва, виходу зі стану банкрутства та розширення сфери збуту; врегулювання взаємовідносин з державними та регіональними бюджетами і позабюджетними фондами, отримання на відповідний період пільг і преференцій від органів влади; для *органів влади* — розвиток виробничої і пов'язаної з нею інфраструктури, формування бюджетів та позабюджетних фондів за рахунок збільшення надходжень від інвестованих підприємств; зняття соціальної напруги шляхом створення нових і збереження раніше створених робочих місць, стабілізації величини і своєчасності виплати заробітної плати; розвиток перспективних державних і регіональних виробничих та соціальних програм на основі підвищення довіри до взаємовідносин із банками; насичення грошового обігу довгостроковими ресурсами та підвищення рівня його стійкості; для *банків* — розміщення значних обсягів кредитних ресурсів з прийнятною дохідністю, підвищення свого іміджу та ділової репутації, отримання комісійних доходів від ведення рахунків та обслуговування кредитного процесу.

Серед інших необхідних умов, спрямованих на активізацію інвестиційного потенціалу домогосподарств, слід уживати заходи щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення з метою забезпечення захисту їхніх прав і гарантій при інвестуванні коштів. Це передбачає проведення відповідних освітніх заходів з метою популяризації ринків фінансових послуг та комплексної роз'яснювальної роботи для підвищення фінансової грамотності населення, у тому числі шляхом використання прогресивного світового досвіду.

Держава повинна створювати необхідні умови для організації різноманітних освітніх програм фінансового спрямування (певна річ, за активної підтримки великих фінансових організацій і бізнесових структур). Спільна мета, пов'язана з реалізацією програм підвищення фінансової грамотності населення, — виховання компетентних споживачів фінансових послуг — сприятиме успішній інтеграції держави й бізнесу в цій сфері. При цьому активне залучення бізнес-структур до фінансування таких освітніх проєктів має відбуватися за одночасного забезпечення суворого державного контролю об'єктивності й незалежності підготовлених програм, здійснюваних оцінок і рекомендацій.

Для цього рекомендуємо: запровадити систему широкого інформування громадян про механізми захисту їхніх прав та інтересів на фінансовому ринку для інвестування особистих заощаджень; запровадити систематичне відображення в засобах масової інформації роз'яснювального матеріалу з питань законодавчого регулювання корпоративного управління, прав і обов'язків емітентів та інвесторів; розробити та запровадити типові освітні програми для середніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, ЗВО неекономічного профілю навчальну дисципліну «Фінансова грамотність»; організувати інформаційні заходи для громадян з метою популяризації банківської та страхової систем,

систем кредитних спілок і недержавного пенсійного забезпечення і ліквідації можливої недовіри до них. Однак для того, щоб реалізувати зазначені вище заходи, на державному рівні необхідно розробити та ухвалити комплексну Програму підвищення рівня фінансової грамотності населення з виокремленням основних функцій і завдань кожного з учасників цього важливого процесу.

Так, основні заходи з підвищення рівня фінансової грамотності населення і зміцнення довіри до фінансового ринку в зарубіжних країнах здійснюють так звані «клуби фінансових волонтерів», які виконують такі завдання: підвищення ступеня інформованості громадян про фінансовий ринок, про пропоновані фінансові продукти і послуги, про можливості та ризики, пов'язані з інвестуванням; допомога підростаючому поколінню в освоєнні основ фінансової грамотності; висвітлення інформації щодо механізмів і процедур захисту прав і законних інтересів громадян на фінансовому ринку; сприяння державним і громадським організаціям у попередженні випадків фінансового шахрайства; допомога студентству у вивченні механізмів роботи фінансового ринку; допомога трудовим колективам і пересічним громадянам — представникам різних соціальних груп (пенсіонери, військовослужбовці, сільське населення, приватні підприємці, представники ЗМІ та ін.) в освоєнні основ планування особистого і сімейного бюджету і грамотного інвестування на фінансовому ринку. Таку практику слід запровадити в Україні шляхом створення такої громадської організації спільними зусиллями Міністерства фінансів, НБУ, ФГВФО, вищих навчальних закладів, шкіл, асоціацій учасників фінансового ринку, науково-дослідних установ. При здійсненні своєї діяльності фінансові волонтери зобов'язуються дотримуватися принципів компетентності, об'єктивності, сумлінності та професійної етики. Але разом з тим вони не повинні прямо чи опосередковано рекламувати ті чи інші фінансові продукти або послуги, і діяльність окремих організацій — учасників фінансового ринку, або іншим чином спонукати громадян до ухвалення конкретних фінансових або інвестиційних рішень.

Безперечно, підвищення фінансової грамотності населення є важливою, проте недостатньою умовою формування довіри до фінансового сектору та інвестиційних ринків. Іншим механізмом розв'язання цієї проблеми з метою активізації інвестиційного потенціалу домогосподарств є формування відповідних гарантійних механізмів для захисту їхніх фінансових інтересів, зокрема на фондовому ринку. У цьому контексті необхідним є створення та функціонування Фонду компенсування інвестицій фізичних осіб, призначеного для відшкодування збитків, заподіяних професійними інвесторами. Для цього варто розробити і ухвалити Закон України «Про фонд компенсування інвестицій на фондовому ринку», у якому уточнити статус і правові засади функціонування фонду, а також поширити його дію на такі інституції: банківські установи; кредитні спілки; різноманітні фонди, що залучають кошти інвесторів на засадах облігаційної або іншої позики; фінансово-кредитні установи, які залучають кошти або майно в різні форми довірчого управління, яке базується на інституті довірчої власності, у тому числі шляхом випуску цінних паперів, що передбачають повернення інвесторові основної суми інвестиції та сплати інвестиційного доходу (відсотка, частки тощо).

Доцільним буде покласти на фонд обов'язок здійснення гарантійних виплат інвесторам лише в разі, якщо при ліквідації учасника фонду (у тому числі при його банкрутстві) він самостійно не може повернути інвестиції, а в інших випадках обов'язок компенсації втрачених інвестицій має бути покладений безпосередньо на учасника фонду. У зв'язку з цим слід чітко визначити порядок здійснення компенсаційних виплат, зокрема щодо визначення дня, з якого в інвестора виникає право на отримання таких виплат.

Загалом, це створить такі можливості: підвищення довіри населення до процесів фондового ринку; активізація фізичних осіб в інвестиційному процесі; збільшення надходжень інвестиційних ресурсів в економіку; зменшення ризиків втрати довіри інвесторів унаслідок недобросовісних дій окремих професійних учасників фондового ринку; збільшення кількості учасників інститутів спільного інвестування та клієнтів — торговців цінними паперами, що здійснюють управління цінними паперами; отримання гарантійних виплат за втраченими інвестиціями.

Об'єктивна необхідність створення гарантійних механізмів існує й на інших сегментах фінансового ринку (у сфері діяльності кредитних спілок, страхування, недержавного пенсійного забезпечення), що потребує належного вивчення і використання зарубіжного досвіду, розроблення спеціального законодавства та приведення у відповідність до умов і специфіки розвитку вітчизняного фінансового ринку.

Доцільним, на нашу думку, буде розроблення стимулювальних механізмів щодо спрямування частини інвестиційного потенціалу домогосподарств на реалізацію соціальних інвестицій — у напрямках розроблення новітніх технологій, розвиток людського потенціалу (освіта, наука, охорона здоров'я), а також на фінансування інших напрямів соціальної сфери, що передбачає не лише споживання матеріальних благ і послуг, а й задоволення духовних потреб, поліпшення стану здоров'я, зростання тривалості життя населення.

Нині соціальна сфера опинилась у ситуації хронічного дефіциту фінансових ресурсів, що зумовлює потребу використовувати усі наявні можливості та впроваджувати інноваційні фінансові механізми для залучення коштів з метою підтримання її розвитку, у тому числі й за рахунок цільового капіталу (ендаумент-фондів), який є частиною майна некомерційних організацій. Він формується за рахунок внесених грошових пожертвувань і передається в довірче управління фінансовим установам з метою отримання доходу від інвестування коштів у ринкові активи, що буде використаний для фінансування статутної діяльності [12].

Однак в Україні спостерігається слабе бажання домогосподарств підтримувати соціальні проекти, що пояснюється як загальною необізнаністю, а тому недовірою населення до діяльності ендаумент-фондів, складним матеріальним становищем населення. Більше того, населення України за рівнем своїх доходів зазвичай можливості здійснювати подібні вкладення є обмеженим, адже і так більшість домогосподарств витрачає близько 60 % своїх доходів на продукти харчування, що, як відомо, є однією з ознак зубожіння суспільства. Проте в Україні є відносно незначна кількість заможних домогосподарств, які здійснюють вкладення в ендаумент-фонди, не отримуючи при цьому фінансової вигоди від вкладених коштів, однак переслідуючи такі мотиви: бажання надати фінансову підтримку та можливість здійснити вклад у розвиток майбутнього людського потенціалу; формування особистого іміджу, публічної позиції та соціального статусу; реклама домогосподарства як такого, що підтримує соціальні проекти та інновації у відповідній сфері людської діяльності; можливість реалізації спільних із некомерційною організацією нефінансових інтересів; можливість здійснення контролю за наданими коштами та ін.

Одним із шляхів розвитку соціальної сфери ми вбачаємо популяризацію державою культури соціального інвестування та ідеї створення ендаумент-фондів серед вітчизняних некомерційних організації та їхньої співпраці з бізнес-середовищем, а також підвищення їхньої привабливості перед потенційними інвесторами та партнерами, якими можуть виступати й домогосподарства. Для цього, на нашу думку, потрібно: визначити цільову аудиторію з метою пропагування серед населення умов та порядку участі громадян у фінансовій підтримці соціальної сфери; запровадити порядок широкого інформування громадян про їхні можливості на ринку цільового капіталу; систематично організувати і проводити комплексні роз'яснювальні та навчальні заходи щодо формування і використання ендаумент-фондів; започаткувати низку інформаційних заходів для громадян з метою популяризації діяльності ендаумент-фондів та ліквідації можливої недовіри до них, передбачити на телеканалах України (областей, міст, районів) ефірний час для програм з висвітлення актуальних питань з цієї проблеми.

На сьогодні практично відсутня державна політики активізації інвестиційного потенціалу домогосподарств, у зв'язку з чим в Україні надалі залишається актуальною проблема вдосконалення наявного механізму трансформації заощаджень в інвестиції та створення нових механізмів залучення заощаджень населення як потенційний інвестиційний ресурс у реальний сектор вітчизняної економіки, дія яких повинна базуватися на таких пріоритетах:

– забезпечення умов для зростання інвестиційного потенціалу домогосподарств, включаючи формування ефективної політики зростання реальних доходів населення;

– розроблення на законодавчо-правовій основі комплексу заходів для забезпечення гарантій і відповідної інституційної бази стосовно участі домогосподарств в інвестиційних процесах;

– створення ефективної системи залучення заощаджень домогосподарств в інвестиційну діяльність за допомогою широкого спектра надійних і зрозумілих фінансових механізмів;

– підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств у контексті активного їх залучення до інвестиційних процесів на фінансовому ринку;

– відновлення довіри населення до національної валюти і діяльності фінансових посередників.

Саме ці пріоритети спрямовані на консолідацію розрізаних заощаджень домашніх господарств, сприяння підвищенню економічної і соціальної значущості заощаджень населення, перетворення їх на важливий макроекономічний елемент. Інвестиційні ресурси, сформовані домогосподарствами, використовуються для зростання і розвитку виробництва, збільшуючи національний дохід, підвищуючи добробут населення та якість його життя. Залучення населення через його заощадження до інвестиційного процесу призводить до того, що населення все більшою мірою стає причетним до процесів соціально-економічного розвитку країни, одночасно сприймаючи його результати. Окрім цього, механізми активізації інвестиційного потенціалу домогосподарств також розв'язують проблему залучення неорганізованих форм заощаджень населення, забезпечуючи при цьому максимізацію обсягу організованих заощаджень.

Висновки. Таким чином, формування і реалізація інвестиційного потенціалу домогосподарств є багатоаспектним процесом, опосередкованим складною структурою фінансових відносин, до якого залучається значна кількість учасників. При цьому держава повинна здійснювати повне сприяння стосовно вдосконалення наявних і створення нових механізмів активізації інвестиційного потенціалу домогосподарств з огляду на те, що кошти цієї категорії економічних суб'єктів можуть стати потужним внутрішнім джерелом фінансування економіки країни за рахунок застосування механізмів пільгового оподаткування доходів домогосподарств, пільгового кредитування населення і надання безоплатної консалтингової допомоги при заснуванні та веденні власного бізнесу.

Для ефективного залучення коштів населення в інвестиційний процес потрібно виробити принципи державної політики стимулювання інвестиційної діяльності домогосподарств, спрямованої на довгострокову співпрацю з основними його учасниками — державою, фінансовим і реальним секторами економіки. У сучасних умовах найвагомішими пріоритетами цієї політики мають стати: підвищення рівня фінансової грамотності населення і популяризація ощадно-інвестиційної ідеології та культури серед українських домогосподарств; розроблення програм і механізмів інвестування на загальнодержавному, регіональному і муніципальному рівнях; активне застосування зарубіжного досвіду організації заощаджень населення та урізноманітнення фінансових інструментів їх залучення до активної інвестиційної діяльності; створення ефективних систем фінансової інфраструктури, здатної обслуговувати кошти населення для розв'язання місцевих економічних і соціальних проблем; розроблення законодавчої основи для впровадження гарантійних механізмів задля забезпечення захисту заощаджень і вкладень населення.

Література

1. Białowolski P. Economic sentiment as a driver for household financial behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*. 2019. Vol. 80. № 7. P. 59—66.
2. Brounen D., Koedijk K., Pownall R. Household financial planning and savings behavior. *Journal of International Money and Finance*. 2016. Vol. 69. № 12. P. 95—107.
3. Gerhard P., Gladstone J., Hoffmann A. Psychological characteristics and household savings behavior: The importance of accounting for latent heterogeneity. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2018. Vol. 148. № 4. P. 66—82.
4. Aaerge R., Liu K., Zhu Y. Political uncertainty and household savings. *Journal of Comparative Economics*. 2017. Vol. 45. № 1. P. 154—170.
5. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія. Київ : КНУТД, 2014. 352 с.

6. Тропіна В. Б. Заощадження населення як основа формування інвестиційного потенціалу домогосподарств. *Економіка та держава*. 2016. № 1. С. 18—21
7. Міністерство фінансів України. Статистична інформація. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua>.
8. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Розміри заробітної плати в Європі. URL : <https://migrant.biz.ua/dovidkova/emigracia/zarplata-v-ievropi.html>.
10. Національний банк України. Статистика. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України). URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#2fs>.
11. Національний банк України. Новини. Медіа-простір. Огляд небанківського фінансового сектору, травень 2021 року. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-traven-2021-roku>.
12. NACUBO — Common fund study of endowment results. URL : http://www.nacubo.org/Research/NACUBO-Commonfund_Study_of_Endowments/Public_NCSE_Tables.html.

Статтю рекомендовано до друку 15.07.2021

© Пишук Б. І., Сидорчук А.А., Адамик М. С., Медуна Н. В.,
Михалевич Р. М.

References

1. Białowolski, P. (2019). Economic sentiment as a driver for household financial behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 7 (80), 59—66.
2. Brounen, D., Koedijk, K., & Pownall, R. (2016). Household financial planning and savings behavior. *Journal of International Money and Finance*, 12 (69), 95—107.
3. Gerhard, P., Gladstone, J., & Hoffmann, A. (2018). Psychological characteristics and household savings behavior: The importance of accounting for latent heterogeneity. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 4 (148), 66—82.
4. Aaberge, R., Liu, K., & Zhu, Y. (2017). Political uncertainty and household savings. *Journal of Comparative Economics*, 1 (45), 154—170.
5. Ramskyi, A. Y. (2014). *Investytsiynyi potentsial domohospodarstv [Investment potential of households]*. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].
6. Tropina, V. B. (2016). Zaoshchadzhennya naseleння yak osnova formuvannya investytsiynoho potentsialu domohospodarstv [Household savings as a basis for forming the investment potential of households. *Економіка та держава — Economy and State*, 1, 18—21 [in Ukrainian].
7. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (n. d.). *Statystychna informatsiya [Statistical information]*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua> [in Ukrainian].
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (n. d.). *Statystychna informatsiya [Statistical information]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. *Rozmiry zarobitnoyi platy v Yevropi [The size of wages in Europe]*. (n. d.). Retrieved from <https://migrant.biz.ua/dovidkova/emigracia/zarplata-v-ievropi.html> [in Ukrainian].
10. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Statystyka [Statistical information]*. Depozyty, zalucheni depozytnymy korporatsiyamy (krim Natsionalnoho banku Ukrainy [Deposits raised by deposit-taking corporations (excluding National Bank of Ukraine)]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#2fs> [in Ukrainian].
11. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Novyny. Media-prostir [News. Media space]*. Ohlyad nebankivskoho finansovoho sektoru, traven 2021 roku. [Review of the non-banking financial sector, May 2021.] Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-traven-2021-roku> [in Ukrainian].
12. NACUBO — Common fund study of endowment results. Retrieved from http://www.nacubo.org/Research/NACUBO-Commonfund_Study_of_Endowments/Public_NCSE_Tables.html.

The article is recommended for printing 15.07.2021

© Pshyk B., Sydorчук A., Adamyk M., Meduna N.,
Mykhalevych R.